

πως άγνοης δασκαλικής πολυγλωσσίας, κ' έκεινο την πόρτα της σοφίας της δημιουργικής. Καμιά φορά, για το ξετύλιμα του σπόρου της μεγάλης Φαντασίας, που πλάθει, βλέπουμε πως ώφέλησε πιο πολύ από τα έπίσημα παιδαγωγικά προγράμματα του σπιτιού και του σχολείου, μια δούλα με τη φυσικιά της γλώσσα, μια παραμύνα με τους ζωντανούς της μύθους. Στις δούλες και στις παραμύνες — καμιά φορά — κι όσο θέλουν ως γελούν οι σοβαροί — τα πιο μεγάλα έθνη χρωστανε τους πιο μεγάλους τους τεχνίτες!

Μας λένε για την Ιταλία του καιρού του Δάντη πως καλά καλά δε γνώρισε την εποχή που για την έλλη Ευρώπη λέγεται μεσαιώνας, πάντα κληρονόμα η Ιταλία πιο έμμεση της Λατινικής παιδείας και πιο κοντά στην άρχαία Ρώμη. Αυτό που είπώθηκε για την Ιταλία πιο πολύ αληθεύει για το Βυζάντιο. Άνισως μεσαιώνας, κυριώτερα, θα πη. όλοτελα παραμόρφωση, ξεμάκρμα, πνίξιμο της άρχαίας Έλληνικής παράδοσης, το Βυζάντιο βέβαια δεν τότε γνώρισε το μεσαιώνα τουτο. Το Βυζάντιο βίασταξε και φύλαξε την Έλληνική Άρχαιότητα. Το ευτύχημα τουτο είχε αντίστικμα μια σφοδρά. Το Βυζάντιο μπορεί να μη γνώρισε μεσαιώνα· μα και μαζί, καλά καλά δε γνώρισε — κι ως την ώρα ακόμα σι καποια του σημαντικά σημεία ο νέος έλληνικός κόσμος — οτε το πανευρωπαϊκό ξεμέρωμα που λέγεται Άναγέννηση. Το Βυζάντιο τη φύσηξε και τη βούθησε την Άναγέννηση· την έσπειρε, σαν ιδέα κοσμοπολιτική. Μαγεμένο και δεμένο από τον άρχαίο κόσμο το Βυζάντιο, με όλα τα καλά που μας έφερε, όσο κι αν μας χάρισε ανάμεσα σταλλα άληθινή ιερή ποίηση, (άνεξάρτητη και τούτη πάντα από τη δουλική άρχαιολατρεία), στέκεται άφορμή να λείψη ο μεγάλος με τη φωτεινή συνείδηση άκριτικός ποιητής. Που θα μπορούσε να σκαρθί τετοιο τέρας μέσα στην περιφρόνηση του ζωντανού έθνικου στοιχείου, της ζωντανής έθνικης ζωής, κ' έτσι και της άληθινής και άθανατης όμορφιάς;

*

Το Βυζάντιο δεν τη χάρηκε την Άναγέννηση· ίσως θα τη χαιρόνταν άργά γλήγορα· μα δεν πρόφτασε· φάνηκε ο Τούρκος. Και να η δεύτερη άφορμή που σταμάτησε τον έρχομό του ποιητικου Μεσοία μας. Η τούρκικη σκλαβιά. Όλα βυθίζονται και πνίγονται. Μου έρχονται τώρα στη θύμηση δυο άν-

θρωποι, οι παραστατικώτεροι του έλληνικου νου· ο άπό το Μιστρέ φιλόσοφος Γεμιστός η Πλήθων και ο Κωσταντινουπολίτης ποιητής Μάρουλλος Ταρχανιώτης. Ο πρώτος χτίζει τη μαγική νεοπλατωνική Πολιτεία του, σα με τη βοήθεια ζωτικών, στήσωστα τ' άπάνου θίμελα των περασμένων, και φεύγει χωρίς να καταδεχτή να πιάση με το χέρι του το σφυγμό της ζωής. Παραστρατισμένο στα νερά μας άδέρφι του Πλάτωνα και του Πλωτίνου. Άνάφτει στην Ιταλία την Άναγέννηση, και καίεται — ο ίδιος όχι, μα το πολύτιμο βιβλίο του, το ίδιο κάνει — άπό τον καλογηρικό μα και δικαιοκρίτη κάπως φανατισμό του Πατριάρχη Γεννάδιου. Ο δεύτερος, ο ποιητής Μάρουλλος, τους μεγάλους του με λουκρικη πνοή φυσιολατρικούς ύμνους (κάποια κομμάτια άπ' αυτούς μας τα μεταφράσε ο Σάβας στο βιβλίο του «Άθηναι και Βυζαντινόν») τους γράφει στη λατινική γλώσσα· γιατί, έλεγε, κανείς άπό τους δημοθνήδες τουιδέν είχε άπομείνει έξιος για να μελετή την ποίηση· άπό την Φλωρεντία ως το Παρίσι, αντίζηλος ενός περίφημου ποιητή, του Πολιτιανού, και δάσκαλος ενός άλλου ποιητή, πιο περίφημου, του γάλλου Ρονσάρ, αφήνει τα σημάδια του στην αύγή του μεγάλου ξανανθισμού της ποιητικής τέχνης των Φράγκων, εκεί που δεν άφίνει στην πατρίδα του παρά την άερίνη παράδοση του παλληκαρισμού του· γιατί και Στρατιώτης έίτανε. Κανένας τους, κανένας δε στοχάστηκε σαν το Δάντη.

Ένας τρίτος άπομείνει, έξόριστος αυτός κι άποδιωγμένος, μέσα στη νύχτα της σκλαβιάς. Ο λαός με το Τραγούδι του, πέρα στα βουνά, σαν άποκηρυγμένο, ζή και τρανεύει. Λένε πως το βασιλιά Κωσταντίνο τον Πορφυρογέννητο πολύ τον ένοχλούσε η δόξα ενός συγχρόνου του, του στρατηγού Πανθήριου, του πολυακουσμένου· και πρόσταζε ο βασιλιάς να μη γραφή τίποτα ποτε και πουθενά για τον Πανθήριο· σοφίστηκε να τον κλείση σ' ένα τάφο χτισμένο άπό τη σιωπή. Ιστορικοί και χρονογράφοι, και της Πολιτείας οι έπίσημοι και άναγνωρισμένοι· καλαμαράδες, συμμορφωθήκαν προς την προσταγή. Χαρά στον Πανθήριο! Τάδραξε η Φήμη, και χωρίς τόνομα, τα κατορθώματά του, κ' έλευτερα και γιγαντεμένα και ιδεοποιημένα τάσπειρε παντού. Λένε πως ο Πανθήριος αυτός είναι η ιστορική πηγή του Διγενή Άκρίτα. Έτσι μπορείς να πής πως και η πολιτεία του βυζαντινού γραμματισμένου, για να ζωγραφίση μια για πάντα το τραγούδι του άγραμματος, ώριστή-

κε τίποτ' άπό κείνο να μην αναφέρη και να δείχνη πως ποτε δεν το λογάρισε· πάντα να το κρατή παράμερα καταφρονημένο. Μα το παιδί στην έξορία θρέφτηκε με γάλα θεόσταλτο. Κ' έζησε και μεγάλωσε. Και γυρεύοντας τον άβρετο ως την ώρα Όμηρο του, πορεύεται με τους άνώνυμους δημρικούς του.

*

Του τραγουδιού αυτού σπουδαιότατος κύκλος ο άκριτικός. Ο Πολίτης μέσα στο λόγο του, (με σύντομα, μα ουσιαστικά λόγια, λόγια που πάντα προϋποθέτουν όχι άνίδεους όλότελα των πραγμάτων αυτών, που θα δυσκολευτούνε πάντα ναμπουνε στο νόημα, άλλ' άκροατές φωτισμένους όπωσδήποτε άπάνου στο ζήτημα), διαλαλεί την σπουδαιότητα του κύκλου. Ο Έλληνικός λαός κρατεί στο νου του και θαμάζει και τραγουδεί όχι τόσο των αυτοκρατορικών στρατών τις νίκες, όσο των άκριτών τα κατορθώματα· όχι τα ποιήματα των Γεωμέτρων και των άλλων λογιώτατων στιχοπλόκων, που έγκωμιάζουν αυτοκράτορας και νικητές, μα τα μεγαλόπνοα, άπό πνοές βουνήσιες, άκριτικά τραγούδια. Με τον άκριτισμό ζηγας τις λαμπρότερες σελίδες της στρατιωτικής ιστορίας της βυζαντινής. Και οι Νικηφόροι και οι Τσιμισκήδες οι Βουλγαροφάγοι δεν είναι παρά Διγενήδες Άκρίτες. Παντού οι δίχως όνομα ραψωδοί, άπ' την Καισαρεία ως την Κύπρο, τραγουδούν τα κλέα του Διγενή· γύρω σ' εκείνον πλκθουν άνετα κι ασυλλόγιστα Ίλιδες και Όδύσειες. Χρυσή άλυσίδα μαζί σφιχτοδένει τους άνθισμενους άκρίτες με την άνθισμένη έλληνική αυτοκρατορία, και με τα δυο τουτ' άνθισματα, και της άγνης Έλληνικής Μούσας το άνθισμα, έξω άπό τα σχολεία κ' έξω άπό κάθε κλασσικό πικάλειμμα. Και της έλληνικής αυτοκρατορίας ο ξεπεσμός δεν είναι ξένος προς τον κατκτημένο και προς τον ξεπεσμό της άκριτικής ιδέας, και στην ένεργεια και στη σκέψη. «Έπί Μιχαήλ του Παλαιολόγου — παρατρεί ο Πολίτης — έπαυσεν η χορηγία έτησίου μισθού εκ του δημοσίου ταμείου εις τους άκρίτας, και ήναγκάσθησαν ούτοι, καταλιπόντες άφρουρήτους τας έκρας να μεταναστώσιν εις τα ένδοτερα. Τα όλέθρια έπακολουθήματα της άποφάσεως ταύτης κατενοήθησαν ύστερα. Ός παρατρεί βυζαντινός ιστορικός, το μέτρον της διαλύσεως των άκριτικών φρουρών άως ουδένος· έξιον παροραθέν εν άρχαίς, μέγιστον ύστερον έδοξε Ρωμαιοίς άτύχημα, και των μάλα μεγίστων

σιάστηκε κι ο Γκιζιος, τις είκοσι μιξ του Χριστού, ο Γκιζιος του μίλησε άπαράλλαχτα όπως του είχε μιλήσει κι ο Άρτός. Σακκιά ζεστό νερό έζήντα βαθμών και φουσκοπλυσίματα τριάντα πέντε ως πενήντα, εκείνα δηλαδή που παράγγειλε κι ο Κλυζιός, μόνο που τα παράγγειλε ο Γκιζιος με κάποια βαρύτητα σχολαστική δική του. Έίτανε άθρωπος σφράντα ως σφραντα πέντε χρονών, με γκριζομαβρα μαλλιά και μουστάκι, άλατοπίπερος, καθώς λένε στη Γαλλία, για να δείξουνε πως λογαριάζει κανείς κάμποσες άσπρες τριχίτσες άνάμεσα σε μουντότερες. Η Κατινούλα, που δεν της έλειπε μήτε μαργιολιά μήτε πνέμα, έλεγε πως έμοιαζε ο γιατρός σα νέβγαίνε άπό κανένα λουτρό κρύο και δεν το κατώρωνε να ζεσταθί. Ψυχρός, σοβαρός, μετρημένος στα λόγια του, άκίνητος και στα κινήματά του. Άπό φυσικό του ζωηρός, σαν όλους τους μεσημερίτες, γιατί άπό το Μεσημέρι της Γαλλίας η γενιά του, έπνιξε πνίγηδες την προγονική τη ζωεράδα, κ' έννοείται πως το παράλαμε στο πνίξιμο, άπό την προσπάθεια να μη φαίνεσαι τάχα λαφρομαλός και λαφρόστομος σαν τους παινεμένους τους πατριώτες του. Λοιπόν όσα του είχε πει ο Άρτός με το ύφος του το ξεθαβρό και το άπλό, του τα είπε ο Γκιζιος με το

ύφος του το παγωμένο. Έπρεπε ώστόσο να βρή και τίποτις καινούριο. Στο Παρίσι, γερά πλερώνονται οι βίβλιτες οι γιατρικές, κ' έτσι, άπό καλή συνείδηση και χωρίς να φταίη, νομίζει ο γιατρός πως για να μην άπομείνη παραπονεμένος ο πελάτης, αναγκάζεται η να του καταστρώση ντουζίνες συνταγές η να του διαγνωστικίψη καμιάν άβρώστια που ο πελάτης δεν την έχει, μα που καποτες παρηγοιείται που την κατάλαβε ο γιατρός. Έπειδή κ' η Κατινούλα έπασκε ποτε ποτε άπό άκράτειες περαστικές, σα βύτησε ο Άντρέας, του άποκρίθηκε βητά ο κ. Γκιζιος πως παντα της θα πάσκη άπό δάφνη. Έκεινη τη στιγμή, θαβρούσε πως το συλλογίστηκε ώρες, μέρες και χρόνια. Δεν τάποφάσιζε ο ίδιος, τάποφάσιζε με το στόμα του η έπιστήμη όλη. Όταν έγινε παλε λόγος για το έμπυο, κοντοσταθηκε, βυθίστηκε σε σκέψη βαθειά· ένκ δερτερόλεφτο και δήλωσε σιγανόλαλα πως πιθανό να μην πάση το έμπυο και πως θέχη παντα κι άπ' άφτό. Του φάνηκε όμως του Άντρέα πως για το έμπυο και για τάρβωστημένο τέ νεφρί, μιλούσε ο γιατρός σα να μιλούσε για πράμα που θανάσιμο δεν είναι, για πράμα που βολέδεσαι μαζί του, όπως βολέδεσαι κανείς και μ' ένα πλεμόνι άβρώστημένο, ένα πράμα που το κά-

νει σύντροφό του και ζής, μα που μπορεί και να σι σκοτώση ζαφνικά. Ο ίδιος ο Γκιζιος δε θα τα ξεκαθαρίσε με το νου του, όση σοφία κι αν έδειχνε το πρόσωπό του. Καιρέτησε κ' έφυγε, κλύγιςτος σαν το κοντάρι. Το κάτω κάτω, πνελονεφρική έίτανε και για τον Γκιζιο το πάθημα της Κατινούλας. Τέσο έφτανε του Άντρέα κ' έννοιασε άμέσως πως έδώ χρειάζεται άκαταπακτη γερή δουλειά. Κι αλήθεια ο καημένος ο Άντρέας άρχισε τώρα να ένεργά με τα σωστά του, να ένεργά με θέληση περισσότερη άκομη παρά που φανέρωσε ως τα τότες, με περισσότερο κουράγιο, άρτός που κλειδωνότανε στο έργαστήρι του τις είκοσι έξη του Σποριά, να κλαίη σαν τη γυναίκα, στην άγια την άνάμνηση μιας γυναίκας, της δικής του. Ένεργούσε, όχι τάχα με τη βεβαιότητα, ίσως ούτε με την έλπίδα να σώση την Κατινούλα, μα έτσι, για να κάμη τάδύνατα δυνατά, για να γίνη ο τι πρέπει. Στους τρεις μήνες όπου μοιάζει σα να πήρε όρομο καινούριο η ζωή του, δηλαδή του Χριστού, το Γενάρη και το Φλεβάρη, δεν άκολούθησε τίποτις άξιοσπούδαστο στην υγεία και στο θεράπεμα της Κατινούλας· άκολουθήσανε σημαντικώτερη στην ψυχή του Άντρέα. Έχουμε όμως να πούμε πρώτα μια

